

ΜΙΦΙ

СТІВЕН ФРАЙ

ХАРКІВ
ФОЛІО
2023

Передмова

Мені пощастило взяти в руки книгу під назвою «Сказання Стародавньої Греції», коли я був іще зовсім малим. Це була любов з першої сторінки. Незважаючи на те, що я також насолоджувався міфами та легендами інших культур і народів, у цих грецьких історіях було щось таке, що запалило мене зсередини. Енергія, гумор, пристрасть, особливості та правдоподібні деталі їхнього світу відразу захопили мене. Сподіваюся, вони зроблять те саме і з вами. Можливо, ви вже знаєте деякі з міфів, що були викладені тут, але я особливо вітаю тут тих, хто, можливо, ще ніколи раніше не стикався з персонажами та сюжетами грецьких міфів. Вам не потрібні особливі знання, щоб прочитати цю книгу; вона починається з порожнього Всесвіту. Звісно, тут не потрібна ніяка «класична освіта», не потрібно знати різницю між нектаром і німфами, сатирами й кентаврами чи долями та фуріями. У грецькій міфології немає абсолютно нічого академічного чи інтелектуального; вона захоплива, розважальна, доступна й напрочуд людяна.

Але звідки вони взялися, ці міфи Стародавньої Греції? Взавши в руки клубок історії людства, ми можемо потягнути за одну грецьку нитку й піти за нею, але якщо ми виберемо лише одну цивілізацію та її легенди, на нас можуть

подивитись як на тих, хто дозволяє собі певні вільності стосовно справжнього джерела універсального міфу. Первісні люди в усіх куточках світу дивувалися джерелам енергії, які підживлювали вулкани, грози, припливні хвилі й землетруси. Вони святкували та вшановували ритм пір року, хід небесних тіл на нічному небі й щоденне диво сходу сонця. Вони запитували себе, як усе це могло початись. І тоді колективно несвідоме багатьох цивілізацій вигадувало історії про розгніваних богів, богів, які вмирають і воскресають, богинь родючості, божеств, демонів і духів вогню, землі та води.

Звичайно, греки були не єдиним народом, який виткав гобелен із легенд і знань із загадкової тканини нашого існування. Богів Греції, якщо ми будемо досліджувати цю тему з кута зору археології та палеоантропології, можна відстежити назад до небесних батьків, богинь місяця й демонів «Родючого півмісяця» Месопотамії — сучасних Іраку, Сирії та Туреччини. Вавилоняни, шумери, аккадці та інші цивілізації, які розквітнули набагато раніше за греків, мали свої історії про створення світу й народні міфи, що, як і мови, які їх розповідали, могли знайти своє коріння в Індії, а звідти на захід — назад до доісторичних часів, до Африки та народження нашого виду.

Але щоразу, коли ми розповідаємо якусь історію, ми мусимо десь обірвати наративну нитку, щоб створити потрібну нам відправну точку. Це легко зробити у грецькій міфології, тому що вона дійшла до нашого часу з різними деталями, багатством, життям і кольором, які відрізняють її від інших міфологій. Вона була схоплена й збережена найпершими поетами і дійшла до нас безперервним ланцюгом

майже від початку письма й до наших днів. Незважаючи на те, що грецькі міфи мають багато спільного з китайськими, іранськими, індійськими, майянськими, африканськими, руськими, північноамериканськими, єврейськими та скандинавськими міфами, вони є досить унікальними — «творіннями великих поетів», як сказала письменниця та міфографиня Едіт Гамільтон. Греки були першими людьми, які створили зв'язні оповідання, навіть літературу про своїх богів, монстрів і героїв.

Еволюція грецьких міфів розповідає про підйом людства та нашу боротьбу за звільнення від втручання богів: їхнього насильства, їхніх капризів, їхньої тиранії над людським життям і цивілізацією. Греки не ставали на коліна перед своїми богами. Вони усвідомлювали свою пихату потребу в тому, щоб ними захоплювались і поклонялись їм, але вірили, що люди їм рівні. Міфи давніх греків містять розуміння, що той, хто створив цей шалений світ із його жорстокістю, чудесами, примхами, красою, божевіллям і несправедливістю, мав і сам бути жорстоким, чудовим, примхливим, прекрасним, божевільним і несправедливим. Греки створили богів за своїм образом і подобою: войовничих, але творчих, мудрих, але лютих, люблячих, але ревних, ніжних, але жорстоких, співчутливих, але мстивих.

Книга «Міфи» починається на самому початку, але не закінчується в самому кінці. Якби я включив сюди таких героїв, як Едіп, Персей, Тесей, Ясон і Геракл, а також подробиці Троянської війни, ця книга стала б надто важкою навіть для того, щоб її зміг підняти титан. Ба більше, мене цікавить лише розповідання історій, а не їхнє пояснення чи дослідження людських правд і психологічних прозрінь,

які можуть ховатися за ними. Міфи є досить захопливими в усіх своїх тривожних, дивовижних, романтичних, комічних, трагічних, жорстоких і чарівних деталях, аби бути окремими історіями. А якщо під час читання ви запитуватимете себе про те, що надихнуло греків винайти такий багатий і складний світ із усіма цими персонажами й подіями, і ви помітите, що розмірковуєте про глибокі істини, які втілюють міфи, — що ж, це, безумовно, частина задоволення.

А задоволення — це ключовий аспект під час занурення у світ грецьких міфів.

Стівен Фрай

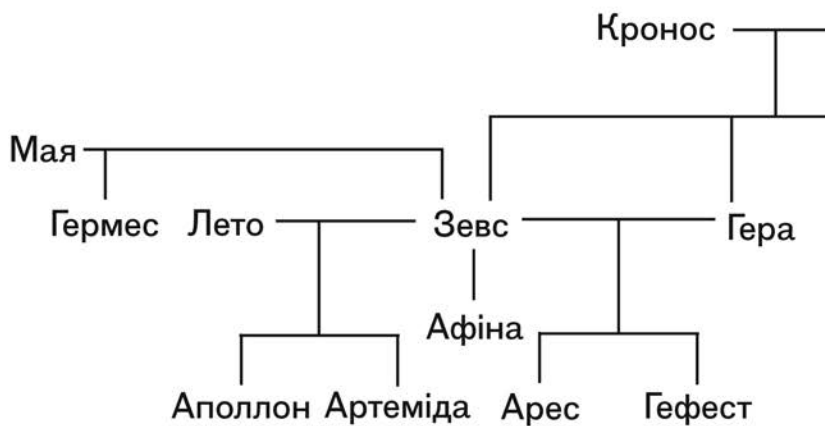

ОЛІМПІЙСЬКІ БОГИ

— Рея

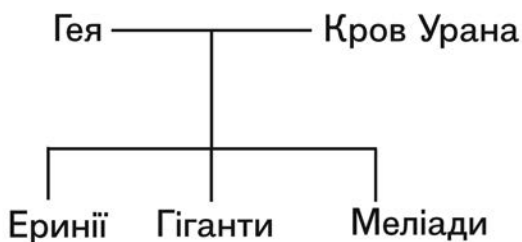
Сім'я Урана

Артеміда

** Технічно Аїд не є олімпійським богом, адже він все своє життя царював у Підземному царстві.*

ДРУГИЙ ОРДЕН (ПОКОЛІННЯ)

— Уран

З хаосу

У наші дні походження Всесвіту пояснюється теорією про Великий вибух, єдину подію, яка миттєво породила всю матерію, з якої створено все і всі.

Стародавні греки мали іншу теорію. Вони казали, все почалося не з вибуху, а з хаосу.

Чи був Хаос богом, якоюсь божественною істотою, чи просто станом небуття? Чи Хаос, як ми використовуємо це слово сьогодні, був жахливим безладом, схожим на кімнату підлітка, тільки ще гіршим?

Можливо, варто уявляти собі Хаос як своєрідне грандіозне космічне зяяння. Як зяючу прірву чи зяючу порожнечу.

Я не знаю, чи Хаос породив життя й матерію з нічого, чи Хаос позіхнув і створив життя, чи воно йому наснилося, чи він створив його якимось іншим способом. Адже мене там не було. І вас також. І все ж у певному смислі ми були там, тому що всі ті частинки, з яких ми складаємося, були там. Достатньо сказати, що греки вважали, що саме Хаос своїм сильним позіханням, чи сильним знизуванням плечима, чи гикавкою, чи блювотою, чи кашлем розпочав довгий ланцюг творіння, який завершився пеліканами й пеніциліном, мухоморами й жабами, морськими котиками, тюленими,

левами, людьми й нарцисами, вбивствами й мистецтвом, коханням і розгубленістю, смертю і божевіллям.

Хоч якою б була правда, сьогоднішня наука погоджується з тим, що всьому судилося повернутись до Хаосу. Науковці називають цю неминучу долю ентропією — частиною великого циклу від Хаосу до порядку та назад до Хаосу. Ваші штани починались як хаотичний рух атомів, що в якийсь спосіб об'єдналися в матерію, яка протягом еонів упорядковувалася в живу субстанцію, що повільно еволюціонувала в бавовну, з якої було створено красиву тканину, котра тепер обтягує ваші чарівні ніжки. З часом ви викинете свої штани — не зараз, я сподіваюсь, — і вони зогниють на сміттєзвалищі або їх буде спалено. У будь-якому разі їхня матерія з часом розпадеться і стане частиною атмосфери планети. А коли сонце вибухне і забере з собою кожну частинку цього світу, зокрема й складові ваших штанів, усі їхні складові атоми повернуться до холодного Хаосу. І якщо це правда стосовно ваших штанів, то, звичайно, правда і стосовно вас.

Тож той Хаос, який поклав початок усьому, також є тим Хаосом, який закінчить усе.

Можливо, ви виявилися тією людиною, яка запитає: «Але хто або що було до Хаосу?» або «Хто або що було до Великого вибуху? Адже мало там щось бути».

Що ж, там нічого не було. Ми мусимо визнати, що не було ніякого «раніше», тому що ще не існувало самого Часу. Ніхто не натиснув кнопку його запуску. Ніхто не закричав: «Старт!» А оскільки Час іще не було створено, то такі часові слова, як «до», «під час», «коли», «тоді», «після обіду» й «минулої середи», не мають поки що жодного значення. Від цього паморочиться у голові, але такий стан речей.

Грецьке слово, що позначає «все, що існує», тобто те, як ми могли б назвати «Всесвіт», — це «κόσμος» («космос»). І в цю мить — хоча «мить» також є часовим словом і не має смислу просто зараз (як і фраза «просто зараз») — у цю мить Космос є Хаосом і тільки Хаосом, оскільки Хаос — це єдина річ, що існує. Розігрів, налаштування інструментів оркестру...

Але все зміниться дуже швидко.

Перший орден (покоління)

Із безформного Хаосу виникли два створіння: Ереб і Нікс. Ереб був темрявою, а Нікс — ніччю. Вони відразу з'єднались, і сяючими плодами їхнього союзу стали Гемера (день) та Етер (світло).

У той самий час — оскільки все має відбуватись одночасно, доки не з'явиться Час, щоб розділити події, — Хаос породив ще дві сутності: Гею (землю) і Тартара (глибини та печери під землею).

Я можу здогадатися, про що ви могли подумати. Ці створіння звучать досить чарівно: День, Ніч, Світло, Глибини та Печери. Але це не були боги й богині, вони навіть не були особистостями. І, можливо, вас також вразила думка про те, що, оскільки ще не існувало часу, не могло бути ніяких драматичних оповідань, ніяких історій, адже історії починаються з фраз «Одного разу...» чи «У прадавні часи...».

Ви маєте рацію, якщо так подумали. Те, що на початку виникло з Хаосу, було первинними, елементарними принципами, позбавленими будь-якого реального кольору, характеру чи інтересу. Це були первісні божества, Перший орден божественних істот, від яких походять усі боги, герої та чудовиська грецької міфології. Вони існували над усім і лежали під усім... чекаючи.

Тиха порожнеча цього світу заповнилася, коли Гея сама народила двох синів¹. Першим був Понт (море), а другим був Уранос (небо) — більше відомий нам як Уран, чиє ім'я завжди викликало великий захват у дітей віком від дев'яти до дев'яноста років [бо так називається американський шоколадний батончик. — *Прим. пер.*]. Гемера та Етер також спарувались, і від їхнього союзу виникла Таласса, жіночий аналог Понта-моря.

Уран, який волів називати себе Ураносом, був небом і небесами в тому самому смислі, в якому — на самому початку — первісні божества були тими речами, які вони представляли та якими керували². Можна сказати, що Гея була землею у вигляді пагорбів, долин, печер і гір, але також могла зібратись у форму, яка може ходити й говорити. Хмари Урана-неба клубочились і вирували над нею, але вони також могли об'єднатися в форму, яку ми могли б упізнати. Було ще так рано після створення всього. І вирішено було ще дуже мало.

¹ Такий прийом непорочного зачаття, або партеногенезу, досі зустрічається в природі. У попелиць, деяких ящірок і навіть акул — це досить поширений спосіб мати нащадків. Проте в такий спосіб не отримати тих варіацій, які дають два набори генів; те саме в генезисі грецьких богів. Найцікавіші боги — це завжди нащадки двох батьків, а не одного.

² Дійсно, по-грецьки слово «ουρανός» («уранос») й донині означає «небо».

Зміст

ПЕРЕДМОВА	4
-----------------	---

ПОЧАТОК. ЧАСТИНА ПЕРША

З ХАОСУ	19
---------------	----

ПЕРШИЙ ОРДЕН (ПОКОЛІННЯ)	22
--------------------------------	----

ДРУГИЙ ОРДЕН (ПОКОЛІННЯ)	24
--------------------------------	----

Помста Геї	26
------------------	----

Серп	33
------------	----

Ніч і День, Світло і Темрява	35
------------------------------------	----

Кастрація Урана	38
-----------------------	----

Еринії, гіганти та меліади	40
----------------------------------	----

З піни	43
--------------	----

Рея	44
-----------	----

Діти Реї	46
----------------	----

Підміна	47
---------------	----

Критське дитя	49
---------------------	----

Присяга на вірність	51
---------------------------	----

Критський хлопчина	51
--------------------------	----

Океаніда та зілля	54
-------------------------	----

Відродження п'ятірки	56
----------------------------	----

ПОЧАТОК. ЧАСТИНА ДРУГА

БИТВА ТИТАНІВ	63
Поширення життя	65
Музи	67
Калліопа	68
Кліо	68
Ерато	69
Евтерпа	69
Мельпомена	69
Полігімнія	70
Терпсіхора	70
Талія	71
Уранія	71
Тріади	71
Харити	72
Ори	72
Мойри	73
Кери	74
Горгони	74
Духи повітря, землі та води	75
Верховний розпорядник і Суддя землі	76
ТРЕТІЙ ОРДЕН (ПОКОЛІННЯ)	80
Гестія	81
Лотерея	82
Аїд	84
Посейдон	86
Деметра	88
Гера	89
Новий дім	91
Коротун	93
Це війна	94
Зачарований трон	94

Кульгавий	95
Рука Афродіти	97
Весільний бенкет	100
Їжа богів	105
Поганий Зевс	106
Матір всіх мігрень	109
Афіна	112
Метіда всередині	115
У пошуках притулку	116
Близнюки	119
Артеміда	120
Аполлон	123
Гнів Гери	124
Мая	128
Вундеркінд	129
Аполлон читає знаки	132
Зведені брати	133
Дванадцятий бог	138
Олімпійці	140

ІГРАШКИ ЗЕВСА. ЧАСТИНА ПЕРША

ПРОМЕТЕЙ	145
Замішування та випал	150
Менші копії	152
Ім'я знайдено	154
Золотий вік	158
Стебло фенхелю	159
Дар вогню	161
ПОКАРАННЯ	163
Подарунок	163
Брати	165
Що в глеку	166

Скриня, вода та кістки Геї	170
Смерть	175
Прикутий Прометей	179
ПЕРСЕФОНА ТА КОЛІСНИЦЯ	183
Зерна граната	186
Гермафродит і Силен	189
КУПІДОН І ПСИХЕЯ	192
Ероти	192
Любов, любов, любов	194
Психея	196
Пророцтво та жертвопринесення	198
Зачарований палац	200
Голоси, видіння та відвідувач	202
Сестри	207
Крапля олії	213
На самоті	219
Завдання Афродіти	222
Союз Кохання і Душі	225

ІГРАШКИ ЗЕВСА. ЧАСТИНА ДРУГА

СМЕРТНІ	229
Іо	229
Просочений сім'ям шарф	234
ФАЕТОН	236
Син Сонця	236
Батько і Сонце	241
Світанок	246
Поїздка	248
Наслідки	249

КАДМ	253
Білий бик	253
Пошуки Європи	255
Оракул говорить	258
Фокідські ігри	260
Водяний дракон	263
Зуби дракона	266
Весілля Кадма та Гармонії	270
Відданий праху	274
ДВІЧІ НАРОДЖЕНИЙ	277
Орел приземлився	277
Дружина орла	280
Маніфестація	284
Новітній бог	286
Тринадцять за столом	291
ПРЕКРАСНІ ТА ПРОКЛЯТІ	293
Розлючені богині	293
ЛІКАР І ВОРОН	300
Народження медицини	300
ЗЛОЧИН І КАРА	307
Іксіон	307
Наслідки	310
Тантал	312
СІЗІФ	316
Братська любов	316
Сізіфові завдання	320
Орел	322
Обманути Смерть	324

Життя без Смерті	327
Поховальні обряди	330
Котити камінь	333
ГІБРИС	337
Усі сльози	337
Аполлон і Марсій: надуті щоки	340
Змагання	343
Вердикт	345
АРАХНА	348
Ткаля	348
Ткацьке змагання	350
Нагорода	356
БІЛЬШЕ МЕТАМОРФОЗ	358
Ніс і Скільла	359
Каллісто	360
Прокна та Філомела	361
Ганімед та Орел	363
Коханці Світанку	367
Лелап і Тевмесська лисиця	371
Ендіміон	375
ЕОС І ТІТОН	376
Кохання з першого погляду	377
Благодать	378
Будьте обережними зі своїми бажаннями	380
Коник	382
РОЗКВІТ ЮНОСТІ	385
Гіацинт	385
Крокус і Смілак	386
Афродіта і Адоніс	386

ЕХО І НАРЦИС	391
Тіресій	391
Нарцис	393
Ехо	394
Ехолалія	397
Ехо і Нарцис	400
Хлопець у воді	404
Милосердя богів	406
ЗАКОХАНІ	408
Пірам і Тізба	408
ГАЛАТЕЇ	412
Ацис і Галатея	412
Галатея II	412
Левкіпп II, Дафна й Аполлон	414
Галатея III і ще Пігмаліон	416
Геро та Леандр	424
АРІОН І ДЕЛЬФІН	428
За бортом	430
Пам'ятник	435
ФІЛЕМОН І БАВКІДА, АБО ВІНАГОРОДА ЗА ГОСТИННІСТЬ	440
ФРИГІЯ ТА ГОРДІЇВ ВУЗОЛ	449
МІДАС	452
Потворний незнайомиць	452
Золоті пальці	455
Вуха царя Мідаса	458

ПІСЛЯМОВА	465
Міф vs легенда vs релігія	465
Греки	468
Місце подій	469
Античні джерела	470
Сучасні джерела	472
Правопис імен	473
Вимова імен	474
ДОДАТКИ	476
Брати, відступ	476
Надія	480
Гігантські стрибки	481
Ноги та пальці	483
ПОДЯКИ	485